

Проте до цього часу цілеспрямовані пошуки святилища не проводились¹⁶. Виходячи з того, що міфи завжди були пов'язані з відповідними святилищами і правила для проведення релігійних ритуалів, таке сакральне місце могло бути влаштоване за межами античного міста, подібно до культових центрів Ахілла і Афродіти Апатури. До цього часу існує безліч гіпотез стосовно зазначеного храму, культу Артеміді Партенос і пов'язаного з ним міфу про Іфігенію¹⁷. Недавнє відкриття унікального святилища на високому узгір'ї над морем неподалік Ялти змушує ще раз пригадати міф про таврську землю. Своім корінням він сягає в далекі часи, але починаючи з них був неодмінно пов'язаний з культурою давнього населення на півдні нашої країни.

Таким чином, Леся Українка в своїй короткій драматичній сцені «Іфігенія в Тавриді» виразно виявила своє знання античної культури, що, звичайно, збагачувало її світогляд. Атмосфера, в якій вона перебувала на *villa Iphigenia* була невіддільно пов'язана з античністю. Від цього оточення поетеса дістала своєрідний імпульс для творчого натхнення, засвідчила своє особисте враження від легендарних розповідей про дочку Агамемнона. Леся Українка перейнялася темою трагічності долі своєї героїні, змалювала прекрасну картину гуманного поклоніння грізній покровительці Тавриді Артеміді в гірському святилищі над морем, звеличивши її образ.

Одержано 24.01.91

¹⁶ Пичикян И. Р. Малая Азия — Северное Причерноморье. Античные традиции и влияния. — М., 1984. — С. 156.

¹⁷ Мещеряков В. Ф. О культе богини Девы в Херсонесе Таврическом // Актуальные проблемы изучения истории религии и атеизма. — Л., 1979. — С. 104—119; Скржинская М. В. Реальные и вымышленные черты Северного Причерноморья в трагедии Еврипида «Ифигения в Тавриде» // Древнейшие государства на территории СССР. — М., 1988. — С. 176—190.

НАДГРОБОК РИМСЬКОГО КАВАЛЕРИСТА З ОКОЛИЦІ БАЛАКЛАВИ

В. М. Зубар, І. А. Антонова, О. Я. Савеля

1980 р. в с. Кадиківка, що зараз злилося із м. Балаклавою, при закладенні котлована знайдено надгробну стелу з латинською епітафією¹. Надгробок уперше згадано в монографії В. І. Кадеєва², згодом з посиланням на неї пам'ятку використано Т. Сарновським в огляді даних про римських військовослужбовців з Північного Причорномор'я³. Нещодавно фотографія цієї надзвичайно цікавої стели без будь-яких коментарів було наведено у фотоальбомі, присвяченому старожитностям Херсонеса Таврійського (рис. 1)⁴. Виходячи з того, що надгробок фактично вже введено до наукового обігу, але без необхідної інтерпретації, зараз слід надолужити втрачене й розглянути його у всій повноті, а також поставити ряд питань історичного характеру, пов'язаних з присутністю римських військ поблизу Херсонеса Таврійського.

Надгробок виготовлено із дрібнозернистого щільного вапняку сарматського ярусу місцевого походження у вигляді прямокутної стели (рис. 1). Верхня частина з лицьового боку має вигляд трикутного фронтона із стилізованими акротеріями по краях. У тімпані фронтона розміщено круглий диск. Під фронтоном в едікулі зображено нерухомого вершника у плащі, що майорить за його плечима. Перед ним дві піші фігури, одна з яких простягає руку вершнику (рис. 2, 1). Висота надгробка 190, ширина 65, товщина 15—20 см. Лицьова та ліва бокова поверхні оброблені зубаткою, а торці, зворотна сторона й низ лицьової поверхні — сокиркою та зубилом.

¹ Пам'ятку знайдено за 1,5 км від закінчення Балаклавської бухти. Про знахідку у Херсонеський державний заповідник повідомив робітник Балаклавського рудоуправління С. Ф. Семерінов.

² Кадеєв В. И. Херсонес Таврический в первые века нашей эры. — Харьков, 1981. — С. 27.

³ Sarnowski T. Wojsko rzymskie w Mezji Dolnej i na Północnym wybrzeżu morza Czarnego. — Warszawa, 1988. — S. 196. — Tabl. 10.

⁴ Херсонес Таврійський. Фотоальбом. — Київ, 1989. — С. 58.

За формою надгробок ідентичний аналогам, що добре відомі у Північній Італії, на Рейні, а також на території Дунайських провінцій Римської імперії⁵. Типологічно близькі надгробки у вигляді прямокутних стел з едікулою є і в Херсонесі. До них, наприклад, слід віднести стелу вільновідпущеників Цінція і Ведія, а також надгробки Марка Мецилія та Аврелія Сальвіана⁶. Під едікулою вирізьблено латинську епітафію на вісім рядків:

DM
 IVL VALLES EQ
 A LAE A TECTOR
 TVR CE--I
 VIX ANN XXXX
 POSVIT IVL
 VALLES AER BE
 NE MERENTI

Літери епітафії вирізьблено акуратно і чітко, у їх заглибленнях подекуди простежуються сліди червоної фарби. Висота літер від 4 до 6 см. Серед особливостей шрифту варто відзначити широке М, відсутність поперечної гачки у А, а також V із злегка загнутими назовні закінченнями. Е у передостанньому рядку маленьке, оскільки різьбяр, очевидно, не розрахував розмірів рядка. У п'ятому, шостому і сьомому рядках напису стоять роздільники у вигляді листочків (*hederae distinguentes*), що поширюються у латинських написах не раніше кінця I—першої половини II ст.⁷ Закінчення третього і четвертого рядків пошкоджено (рис. 2, 2). За шрифтом напис дуже близький до епіграфічних пам'яток доби Антонінів та Септімія Севера, зокрема надгробкові Аврелія Сальвіана із Херсонеса⁸.

В цілому інтерпретація тексту не викликає особливих ускладнень. З нього цілком зрозуміло, що перед нами надгробок Юлія Валента, кавалериста з али Атекторігіани, який прожив 40 років. Причому пам'ятку встановив також Юлій Валент. Лише у двох місцях виникають певні труднощі при відновленні напису. Внаслідок того, що закінчення четвертого рядка пошкоджене, незрозуміла назва турми, в якій служив небіжчик. Однак, виходячи з того, що у римській армії здебільшого турми називалися по імені їх командира, кінець рядка можна відновити, як Ce[is]i⁹.

У сьомому рядку, після імені Юлія Валента, котрий встановив надгробок, стоїть аббревіатура AER. Логічно припустити, що це скорочення означає посаду Юлія Ва-

Рис. 1. Надгробок римського кавалериста з околиці Балаклави.

⁵ *Florescu Gr.* Monumenti funerari Romani della Dacia Inferior.—București, 1942.—P. 45, 46; *Gabelmann H.* Die Typen der römischen Grabstelen am Rhein // *Bonner Jahrbücher.*—1972.—Bd. 172.—S. 73—80.—Typ. I.—Abb.—42.

⁶ *Английская скульптура Херсонеса.*—Киев, 1976.—С. 124.—№№ 389, 390, 392, 393; *Соломоник Э. И.* Латинские надписи Херсонеса Таврического.—М., 1983.—С. 58, 59.—№ 31; С. 60, 61.—№ 33.

⁷ *Cagnat R.* Cours d'Épigraphie Latine.—Paris, 1914.—P. 28; *Gordon J. S.* and A. E. Contributions to the palaeography of Latin Inscriptions.—Berkeley and Los Angeles, 1957.—P. 183, 227.—Note 3; *Calabi-Limentani I.* Epigrafia Latina.—Milano, 1968.—P. 176.

⁸ *Cagnat R.* Op. cit.—Pl. I, II; *Соломоник Э. И.* Латинские...—С. 58, 59.—№ 31; *Ковачева Т. Герасимова-Томова В.* Эпиграфски паметници от Сторгозия // *Известия на музеите в Северозападна България.*—1983.—Т. 8.—С. 111, 112.—Обр. 5; С. 113—115.—Обр. 6; С. 115.

⁹ *Pop.* IGRR.—1911.—Т. 1.—N 1332, 1334+1351, 1342, 1346, 1350; *Collingwood R. Wright R.* The Roman Inscriptions of Britain.—Oxford, 1965.—Vol. 1.—P. 33.—N 109; P. 386.—N 1172; *Dobo A.* Inscriptiones extra lines Pannoniae Daciaeque Reperitae ad res earundem provinciarum pertinentes.—Budapest, 1975.—P. 68.—N 316.

1

2

Рис. 2. Фрагмент надгробка (1); Напис латиною з надгробка (2).

лента, однак серед принципалів допоміжних військ відсутні посади, назви яких можуть бути використані для його відновлення¹⁰. Р. Канья подає кілька значень наведеної абрєвіатури, яка трапляється в латинських лапідарних пам'ятках. При цьому, виходячи з тексту балаклавської епітафії, абрєвіатуру AER можна відновити, як *aer* (*arius*), що у латинській мові у множині відповідає поняттю «знаходитись на військовій службі за гроші»¹¹. На користь такого висновку свідчить і те, що в ряді епітафій особам, які служили у допоміжних військах, цим терміном, аналогічно до *stipendia*, позначався термін вислуги¹². При цьому цікаво, що він для позначення

¹⁰ Holder P. The Studis of Auxilia from Augustus to Trajan.— Oxford, 1980.— P. 90—96.

¹¹ Cagnat R. Op. cit.— P. 378; Thesavrus Lingvae Latinae.— Lipsiae, MDCCC.— P. 1046—1052.

¹² Дуа.: Arorum → Colingwood R. G., Wright R. Op. cit.— P. 66.— N 201; Holder P. Op. cit.— p. 275.— N 451; P. 289.— N 801.

військової служби зустрічається дуже рідко — в Херсонесі в епітафіях звичайно використовувалося *militavit*¹³.

Але слід звернути увагу і на те, що *aerarius* може бути інтерпретований, як скарбник турми¹⁴. Добре відомо, що у римській армії були спеціальні каси, куди солдати вносили гроші, які зокрема використовувалися для поховання членів таких кас¹⁵. Значення таких кас зросло з рубежу II—III ст., тому в епітафії з Балаклави вірогідніше перекладати *aerarius*, як скарбник.

Виходячи із вказаного, напис може бути відновлений таким чином:

D(is) M(anibus)
lul(ius) Vales eq(ues)
alae Atector(igianae)
tur(ma) Ce[ls]i
vix(it) ann(is) XXXX
posvit lul(ius)
Vales aer(arius) be
ne merenti

Переклад: Богам Манам. Юлій Валент, кавалерист з али Атекторігіани, із турми Цельса, прожив 40 років. Юлій Валент, скарбник, поставив тому, хто добре заслужив.

Таким чином, перед нами надгробок кавалериста, який служив в одному із підрозділів допоміжного війська римської армії. Доповнює текст епітафії і рельєф вершника в едікулі, зображений в момент, коли він прощається із своїми товаришами. При цьому слід підкреслити, що в едікулі, найпевніше, зображено саме героїзованого померлого, причому в іконографії надгробку використано риси, притаманні рельєфам із зображенням фракійського вершника. На користь такого висновку свідчать численні надгробки римських кавалеристів, знайдені у різних районах Римської імперії¹⁶, що висвітлюють зв'язок похованих саме з цим родом військ¹⁷.

В. І. Кадеєв вказав, що надгробок Юлія Валента датується часом не пізніше кінця II ст., але, на жаль, не навів аргументів на користь саме такого його датування¹⁸, а текст епітафії не містить будь-яких вказівок з цього приводу. Тому для уточнення питання про датування і місце виготовлення пам'ятки слід звернутися до історії вказаної али.

Ала Атекторігіана належала до допоміжних військ, які було набрано до 70 р. у Лугдунській Галії, й одержала свою назву від кельтського *Atectorix*¹⁹. У I ст. вона перебувала на території Германії, а згодом була передислокована у Нижню Мезію, де цей підрозділ уперше фіксується військовим дипломом 157 р. з Брестовене. З диплому відомо, що у середині II ст. ала мала подвійну назву — *Alae I Gallorum Atectorigiana*²¹.

Важко сказати, чим пояснюються подвійні назви римських допоміжних підрозділів. Існує думка, що вони набиралися з двох різних етносів²² або формувалися з двох підрозділів²³. Ала Атекторігіана, як на це вказував Т. Моммзен, а слідом за ним й інші дослідники, мабуть, отримала свою назву від імені Атекторікса, гальського нобіля, який, як це траплялося у римській військовій практиці, був першим коман-

¹³ Соломоник Э. И. Латинские ... — С. 47, 48. — № 19; С. 60, 61. — № 33.

¹⁴ На вірогідність такого перекладу нашу увагу звернув Ю. Г. Виноградов.

¹⁵ Див.: Зубарь В. М. К пониманию IOSPE, 1², № 550 // ВДИ. — 1989. — № 2. — С. 126.

¹⁶ Collingwood R., Wright R. Op. cit. — P. 32. — N 108. — Pl. III; P. 33. — N 109. — Pl. IV; P. 36. — N 121. — Pl. IV; P. 52. — N 159; P. 66. — N 201; P. 386. — N 1172; Holder P. Op. cit. — P. 265. — N 121; P. 273. — N 392; P. 277. — N 493; P. 282. — N 611; P. 289. — N 801; P. 293. — N 871; P. 372. — N 2212; Barkóczi L., Soproni S. Die römischen Inschriften Ungarns. — Budapest, 1981. — Lief 3. — S. 84, N 711.

¹⁷ Kraft K. Zur Rekrutierung der Alen und Kohorten an Rhein und Donau. — Bern, 1951. — S. 145, 146.

¹⁸ Кадеєв В. И. Указ. соч. — С. 27.

¹⁹ Cichorius C. Ala // RE. — 1893. — Bd. I. — Sp. 1231; Cheesman C. L. The Auxilia of the Roman Imperial army. — Oxford, 1914. — P. 171.

²⁰ Wagner W. Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Norikum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus. — Berlin, 1938. — S. 12, 243; Kraft K. Op. cit. — S. 141; Beneš J. Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia. — Praha, 1978. — S. 8. — N 15.

²¹ Roxan M. M. Roman Military Diplomas. — London, 1978. — P. 72.

²² Kraft K. Op. cit. — S. 27, 28.

²³ Cheesman C. Op. cit. — P. 175. — Note 1; Holder P. Op. cit. — P. 22.

диром цього підрозділу²⁴. Як би там не було, а диплом з Берестовене фіксує подвійну назву али. На початку III ст., судячи з двома написами, вона мала вже одне найменування — *Alae I Atectorigiana*²⁵ та *alae I Atectorum*²⁶. Ми не знаємо, з чим пов'язана втрата першої назви підрозділу, але, виходячи з наведеного, є підстави припустити, що надгробок з околиці Балаклави виготовлено у другій половині II — на початку III ст. Щоправда, наприкінці II або на початку III ст. вказана ала отримала почесну назву *Antoniniana*, а близько 224 р. — *Severiana*²⁷. Очевидно, виходячи з того, що в епітафії почесні назви відсутні, В. І. Кадеєв і датував пам'ятку часом не пізніше кінця II ст.²⁸ Однак категорично наполягати на цьому сьогодні ледве чи варто, оскільки надгробок належить до пам'яток приватного характеру, і в епітафії з різних причин почесні назви могли бути просто не вказані, як це мало місце у багатьох аналогічних епіграфічних пам'ятках²⁹.

Більш суттєвим уявляється той факт, що основний табір розглядуваної али на території Нижньої Мезії містився в Аппіарії (сучасне Рахово), де знайдено надгробок префекта цього підрозділу³⁰, — неподалік від Дуросторума, який був основною стоянкою XI Клавдієвого легіону³¹. Це з певною мірою вірогідності дозволяє припустити, що I ала Атекторігіана наприкінці II — у першій половині III ст. в оперативному відношенні була підпорядкована командуванню саме цього з'єднання, всюдати якого на той час охороняли східну частину Нижньої Мезії. На користь висунутого припущення, імовірно, свідчить і почесний напис декуріона цієї али, знайдений у Томах³². Якщо хід нашої побудови правильний, то надгробок Юлія Валента має датуватися кінцем II — першою половиною III ст., коли основу залог Херсонеса і Харакса становили солдати саме XI Клавдієвого легіону³³.

Слід звернути увагу ще на деякі особливості епітафії. У померлого й у того, хто поставив надгробок, однакові номен і когномен. Номен Юлій так само як і когномен Валент у формі *Vales* звичайні для романізованого населення Балкан та Подунав'я³⁴. При цьому, з точки зору дослідників, когномен Валент особливо часто зустрічається серед місцевого населення фракійських провінцій з II ст.³⁵. Це дає можливість припустити, що обидва солдати, згадані у написі, очевидно, водночас потрапивши на військову службу, отримали однакові імена³⁶. Не виключено, що вони могли бути вільновідпущениками особи, які одержали його *nomen gentile + cognomen*.

У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що спершу солдати допоміжних військ набиралися з уродженців конкретних місць, але з II ст. їх підрозділи поповнювалися вже населенням тієї території, де дислокувалась ала чи когорта³⁷. Отже, для комплектування допоміжних військ характерна така ж практика, яка існувала з II ст. й під час наборів до легіонів, з тією тільки різницею, що до останніх набиралися римські громадяни, а солдати допоміжних підрозділів одержували цей статус лише після відставки³⁸. Таким чином, є всі підстави припустити, що і небіжчик, і той, хто поставив надгробок, за своїм походженням були уродженцями Подунав'я.

²⁴ Stein E. Die kaiserlichen Beamten und Truppenkörper im römischen Deutschland unter dem Prinzipat.—Wien, 1932.—S. 123; Birley E. Alae Named after their Commanders // Ancient Society.—1978.—9.—P. 257, 265.

²⁵ CIL, III, 12452.

²⁶ CIL, III, 6154.

²⁷ Wagner W. Op. cit.—S. 13; Fitz J. Honorific Title of Roman Military Units in the 3rd Century.—Budapest, Los Angeles, 1983.—P. 66.—N 244; P. 115.—N 464.

²⁸ Кадеєв В. И. Указ. соч.—С. 27.

²⁹ Fitz J. Op. cit.—P. 89.—Tabl. 28, 29; P. 135, 136.—Tabl. 52.

³⁰ CIL, III, 12452.

³¹ Beneš J. Op. cit.—S. 8

³² CIL, III, 6154.

³³ Соломоник Э. И. Латинские...—С. 36, 37.—№ 8; С. 38—40.—№ 10; С. 56, 57.—№ 29; С. 58, 59.—№ 31; С. 59, 60.—№ 32.

³⁴ Kajanto J. The Latin cognomen // Commentationes Humanarum Litterarum.—1965.—Vol. 36.—N 2.—P. 247; Rendić-Miočević D. Ilirska onomastičke studije' (II) // Živa Antica.—1964.—N 13—14.—S. 101 ff.

³⁵ Alföldy G. Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia.—Heidelberg, 1969.—S. 318; 319; Inscriptiile Daciei Romane.—București, 1977.—Vol. II.—P. 142; Inscriptiile din Scythia Minor.—București, 1980.—Vol. V.—P. 52.—N 25; P. 110.—N 82; P. 137.—N 111; P. 143.—N 121; P. 164.—N 137 etc.

³⁶ Поп.: Соломоник Э. И. Две случайные эпитафические находки в Крыму // НЭ.—1965.—Т. V.—С. 101, 102.

³⁷ Holder P. Op. cit.—P. 109.—Tabl. 127.

³⁸ Поп.: Mann J. Legionary Recruitment and Veteran Settlement during the Principate.—London, 1983.—P. 37; Roxan M. Op. cit.—P. 118.

В епітафії вказано, що Юлій Валент прожив 40 років. На жаль, напис не містить даних про те, скільки він відслужив кавалеристом. У таблиці, наведений П. Хольдером, у ряді випадків є свідчення про те, що солдати допоміжних військ, які жили 40 років, служили в армії від кількох до 20 років³⁹. Тому є підстави стверджувати, що такий вік для солдата кавалерійської али не може розглядатися як щось виняткове.

Найбільше слід розглянути й сам факт знахідки надгробка кавалериста з али Атекторігіани на околиці сучасної Балаклави. Це не перша знахідка, яка свідчить про те, що у перші століття нашої ери вказаний район контролювався римськими військами. 1928 р. на території с. Кадиківка було знайдено фрагмент плити з грецьким написом II ст., в якому двічі згадувався Аррій Алквіад, воєнний трибун, відомий за листуванням населення Херсонеса з римською адміністрацією з приводу проституційного податку⁴⁰. На думку Е. І. Соломонік, яка видала пам'ятку, напис міг бути частиною копії якогось рішення чи наказу Л. Аррія Алквіада, виставленого у місці дислокації римського воєнного загону⁴¹. Окрім епіграфічних пам'яток, сліди поселень і могильників, зафіксованих на місці сучасної Балаклави⁴², а також поодинокі знахідки провінціально-римських речей⁴³ свідчать, що цей район у перші століття був досить густо населений і, природно, після утвердження в Херсонесі римські війська мали контролювати його. Наведені матеріали, таким чином, підтверджують висновок, що з середини II ст. у районі Балаклави розміщувався римський воєнний пост чи невеликий гарнізон, який контролював сухопутну дорогу з Херсонеса до Харакса⁴⁴.

На жаль, невідомо, була I ала Атекторігіана квінгенарною чи міліарною. В залежності від цього в ній могло бути відповідно 12 або 24 турми (по 32—36 кавалеристів), які перебували під командуванням декуріонів⁴⁵. Однак незалежно від того, яким був кількісний склад вказаної али, цілком вірогідно, що поблизу сучасної Балаклави дислокувалося не менше турми кавалеристів.

Меншими силами було б складніше контролювати значну ділянку дороги, що зв'язувала вказані опорні пункти. Є також підстави для припущення, що у складі римського гарнізону Херсонеса була певна кількість кавалеристів. Судячи за знайденими там надгробками, до римського гарнізону міста входили солдати I Кілікійської та II Луцензієвої когорти⁴⁶, які мали у своєму складі кінноту⁴⁷. Кожна така когорта (*Equitata*) складалася із 800 піхотинців та 256 кавалеристів⁴⁸. Тому не виключено, що поряд з піхотою легіонів і допоміжних військ в Херсонесі могли бути розміщені й кавалеристи із складу вказаних підрозділів⁴⁹.

Таким чином, розглянутий надгробок з латинською епітафією є новим важливим джерелом з питання про римську військову присутність у Південно-Західному Криму у другій половині II — першій половині III ст. Він свідчить про те, що римські війська, які зайняли в середині II ст. Херсонес і Харакс, не обмежились охороною цих стратегічно важливих пунктів, а взяли під свій контроль досить значну територію і, зокрема, район сучасної Балаклави. Сьогодні важко сказати, чи входили солдати I али Атекторігіани до складу херсонеської вексилляції, чи ступовили самостій-

³⁹ Holder P. Op. cit.— P. 96.

⁴⁰ IOSPE, I²— N 404.

⁴¹ Соломоник Э. И. Несколько неизданных надписей Херсонеса и его округи // НЭ.— 1974.— Т. XI.— С. 34—36.

⁴² Юргевич В. Н. Донесение о поездке в Крым в 1861 г. // ЗООИД.— 1863.— Т. V.— С. 980, 981; Репников Н. И. Разведки и раскопки на Южном берегу Крыма и в Байдарской долине в 1907 г. // ИАК.— 1909.— Вып. 30.— С. 126; Репников Н. И. О характере римской оккупации Южного берега Крыма // СА.— 1941.— Т. VII.— С. 125.

⁴³ ОАК за 1891 г.— СПб.— 1893.— С. 131.— Рис. 138; Пор.: Ognenova-Marinova L. Stuettes en Bronze du Musee National Archeologique a Sofia.— Sofia. 1975.— P. 100—112.— N 95—125.

⁴⁴ Соломоник Э. И. Алтарь Немезиды из Херсонеса // ВДИ.— 1960.— № 2.— С. 133—139; Соломоник Э. И. Новые эпиграфические памятники Херсонеса.— Киев, 1964.— С. 127.

⁴⁵ Holder P. Op. cit.— P. 9,88; Keppie L. The Making of Roman Army. From Republic to Empire.— New-Jersey, 1984.— P. 184.

⁴⁶ Соломоник Э. И. Латинские...— С. 47, 48.— № 19; С. 64, 65.— № 39.

⁴⁷ Пор.: Beneš J. Op. cit.— S. 24, 25.— N 68/31.— S. 43, 44.— N 105/68.

⁴⁸ Davies R. Cohortes Equitatae // Historia.— 1971.— Vol. 20.— P. 751—763; Keppie L. Op. cit.— P. 184; Holder P. Cohortes Equitatae from Augustus to Hadrian // Military Illustrated.— 1988.— N 13.— P. 26.

⁴⁹ Пор.: Кадеев В. И. Указ. соч.— С. 27.

ний гарнізон. Але враховуючи те, що через сучасну Балаклаву проходила важлива у стратегічному відношенні сухопутна дорога, очевидно, є підстави припускати наявність тут поста бенефіціаріїв, який був тісно зв'язаний з римським військовим командуванням, розміщеним у Херсонесі. На користь цього висновку свідчать й присвятки від імені бенефіціаріїв консуляра XI Клавдієвого легіону, знайдені в Херсонесі і Хараксі, які також датуються часом не раніше кінця II ст.⁵⁰

⁵⁰ IOSPE 1², № 675; Соломоник Э. И. Латинские ... — С. 39, 40.— № 10; С. 73.— № 50.

ПРО ОДИН ДАВНЬОРУСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ АНТРОПОНІМ

В. М. Зоценко

Приводом до цих нотаток стала знахідка пряслиця на Південному посаді Вишгорода (розкопки В. Дорофеева 1989 р.). Пряслице походило з шару XI—XII ст., мало зрізану біконічну форму, виготовлено у токарний спосіб з рожевого пірофілітового сланцю овруцького походження. Діаметри: за основами 16, отвору 8, рубя 21 мм, висота по гурту 14 мм. По гурту пряслиця було нанесено графіті: БЛЯТЫ (рисунок). Напис зроблено впевненим натиском. За палеографією він наближається до напівуставу. Привертає увагу зображення літер «буки», «твердо», «ери». Перша з них мала трикутного обрису козуб та горизонтальне гачкувате піддашся. За спостереженнями С. Висоцького, така графіка «буки» на київських графіті XI—XII ст. зустрічається не часто, хоча й є характерною саме для вказаного часу¹. Наведемо зауваження Ю. Карського про різкість у написанні «буки», як характерну рису західно- або південноруської палеографії до XVI ст.²

Головною особливістю другої літери є наявність орнаментального підкреслення нижньої основи прямописної стійки. Орнаментальність у написанні цього елемента «твердо» є певною ознакою каліграфічної уставної кирилиці XI—XII ст. і майже не зустрічається на графіті. Серед київських написів підкреслення знизу стійки в «твердо» зафіксовано лише два рази: записи 1042 р. з Софії та 1150 р. з Ближніх печер Лаври³. Подібне написання «твердо» маємо на Хресті Святослава Всеволодовича з Суздаля (1234 р.)⁴.

У написанні «ери» характерним є короткий «йот» та вертикальна риска на сполучнику між складовими елементами літери. Скорочення «йоту», як елемента «ери» серед киево-софійських графіті спостерігаємо в трьох написах першої половини XII ст.: Івана; дяка Давидова Андрія; про Біловезького попина⁵. Орнаментальна крапка на сполучнику «ери» іноді зустрічається в уставних південно-слов'янських пам'ятках XI ст.⁶. Як бачимо, палеографічні ознаки напису вишгородського пряслиця датують виріб у межах другої половини XI—першої XII ст., що не суперечить і датуванню за стратиграфією розкопу. Згідно системи написів на давньоруських пряслицях, найімовірніше, у даному випадку маємо ім'я господарки цього знаряддя, яке належало до власних назв з основою на «ја» й вжито на графіті в родовому відмінку. Тобто, за вихідну форму антропоніму служив м'який різновид відмінювання, що у називному відмінку буде читатись «БЛЯТЬЯ».

Не викликає сумніву й те, що базовою основою утворення даного антропоніму був загальний іменник «БЛЯДЬ». Звідси, фонетичною особливістю графіті вишго-

¹ *Высоцкий С. А.* Средневековые надписи Софии Киевской.— Киев, 1976.— С. 149, 150.

² *Карский Е. Ф.* Славянская кирилловская палеография.— Л., 1928.— С. 182.

³ *Высоцкий С. А.* Древнерусские надписи Софии Киевской.— Киев, 1966.— Табл. I—II, 1; *Высоцкий С. А.* Киевские граффити XI—XVII вв.— Киев, 1985.— Табл. XXXIII, I.

⁴ *Медынцева А. А.* Тмутараканский камень.— М., 1979.— Рис. 19.

⁵ *Высоцкий С. А.* Древнерусские надписи ... — С. 58, 85.— Табл. XXI, XXII, 2; XXXV, XXXVII, 1; *Высоцкий С. А.* Средневековые надписи ... — С. 63—67, 184.— Табл.— X, XI, 1.

⁶ *Карский Е. Ф.* Вказ. праця.— С. 203.